

'Vervreemding en onverschilligheid'

MGR A.H. VAN LUYN S.D.B.

Tolerantie als excuus voor onverschilligheid: de betrokkenheid van de Nederlandse samenleving is voor verbetering vatbaar. Het is tijd om de vervreemding die oprukt in de relatie tussen individu en samenleving een halt toe te roepen door een breed beraad, gedragen door het maatschappelijk middenveld. Bisschop van Luyn doet in dit artikel enkele concrete suggesties voor maatregelen die dat middenveld zou kunnen treffen. Ook de politiek, behorend tot dat middenveld, heeft een rol 'Waarden als rechtvaardigheid, eerlijkheid, oprechtheid, recht op leven, respect en relationele trouw kunnen niet afhankelijk gesteld worden van wisselende democratische meerderheden'.

De gesloten deur tussen de daders en de slachtoffers bij het muziekcafé Bacchus in Gorinchem geeft treffend aan wat de navrante en onmenselijke werking is van zinloos geweld. Twee jonge vrouwen werden plotseling van het leven beroofd toen enkele mannen vanaf de straat 'rücksichtslos' hun agressie botvierden en de dichte deur met hun kogels doorboorden. Er werd gedood zonder aanzien des persoons. Zinloos geweld zou ook 'zienloos' geweld genoemd kunnen worden, omdat de plegers volledig het zicht verloren hebben op de werkelijkheid. Ze zijn van zichzelf en van de medemensen vervreemd zonder enig respect of omzien naar de ander. Het is 'bezinningsloos' geweld, omdat het veelal een explosie betreft van frustraties, vaak nog verhevigd door ontremmende factoren als alcohol en drugs, waardoor ze elke zelfcontrole kwijt zijn en niet meer in staat zijn om de gevolgen mee te wegen van hun agressiviteit voor andere mensen. Het is 'zinvernietigend' geweld, omdat dit 'gezichtsverlies' zowel voor de slachtoffers en hun nabestaanden als voor de plegers blijvende en desastreuze gevolgen heeft. Andere mensen worden beroofd van het recht op leven, op integriteit, op vrijheid en veiligheid, of ze worden diep in hun hart getroffen door het verlies van hun dierbaren. De daders zelf worden voor hun verdere leven getekend en met schuld belast, vanwege de onherstelbare schade die ze hebben aangericht.

Vervreemding en onverschilligheid

Gaat het hierbij slechts om incidenten, is het min of meer toevallig dat het aantal gevallen van zinloos geweld de laatste jaren blijkt toe te nemen? Het is in elk

MGR A.H. VAN LUYN S.D.B.

geval een positief verschijnsel dat de verontwaardiging en bezorgdheid hieromtrent breed groeien in onze samenleving. Hetgeen betekent dat deze agressie haaks staat op wat de meeste mensen zich voorstellen van een humane samenleving. Als het mensbeeld van Thomas Hobbes zou overheersen - dat van *'homo homini lupus'*, mensen zijn onder en tegenover elkaar als wolven - zou het zelfs de smalle moraal van het schadebeginsel - het individu is soeverein in zijn keuzes van hetgeen het zelf voor goed houdt, met als enige morele gebod dat het daarbij geen schade mag toebrengen aan de ander - volledig op de tocht zetten en te niet doen.

Maar hoe positief en evenwichtig is dan het mensbeeld van de moderne, westerse mens? Het is in elk geval sterk beïnvloed door het ideaal van de Franse revolutie: van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Wat betreft de twee eerste waarden van deze triade is er zeker veel bereikt in onze westerse samenleving. Mede dank zij de gestegen welvaart en de vooruitgang van wetenschap en techniek, is zijn gevoel en gewaarwording van vrijheid welhaast onbeperkt. In ieder geval wordt elke inbreuk erop en elke belemmering ervan onder luid en algemeen protest afgewezen. De gelijkheid komt op een goede tweede plaats. Ook hier is er mede dankzij steeds minutieuzere wetgeving een positieve ontwikkeling. De laatste plaats is echter onbetwist voor de broederschap. Niet dat er geen vooruitgang is geweest in sociale voorzieningen, maar het ging daarbij toch hoofdzakelijk om overeenkomstige belangen van individuele mensen. De echte broederlijke en zusterlijke relaties tussen mensen zijn en worden stiefmoederlijk behandeld.

Het advies 'Verantwoordelijkheid en perspectief'. Geweld in relatie tot waarden en normen (december 1998) van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) wijst terecht op de 'onbalans in waarden' die 'ontstaat als mensen geen evenwicht kunnen bewaren tussen waarden gericht op het individu en waarden gericht op anderen. Een verklaring daarvoor is de grote nadruk op het unieke karakter van ieder individu die in de Nederlandse samenleving bestaat' (pag. 21). Overbeklemtoning van de individuele autonomie, prestaties, ontplooiing en bevrediging gaat onvermijdelijk ten koste van aandacht, zorg, begrip en respect voor anderen. Als daar dan nog bijkomt dat de maatschappij steeds grootschaliger wordt, anoniemer en klinischer, mobieler en gehaaster, dan is het niet verwonderlijk dat vervreemding en onverschilligheid steeds dieper en breder verworteld raken.

Vervreemding wordt omschreven als 'geestelijke afstand die er ontstaat tussen de mens enerzijds en zijn arbeid en de gemeenschap anderzijds, zodat hij zich niet meer bij werk en omgeving betrokken voelt' (Van Dale). Symptomen zijn angst, apathie, pessimisme, wantrouwen, gevoel er niet bij te horen, egocentriciteit en rancune. De ander wordt inderdaad tot een vreemd, bedreigend, concurrerend, zelfs tot een lastig object dat in de weg staat.

✂ **Zinloos geweld zou ook 'zienloos' geweld genoemd kunnen worden, omdat de plegers volledig het zicht verloren hebben op de werkelijkheid. Ze zijn van zichzelf en van de medemensen vervreemd zonder enig respect of omzien naar de ander.**

Het RMO-advies wijst op het belang van affectie en stabiliteit voor de morele opvoeding en vorming, vooral binnen het gezin, het onderwijs, de directe sociale omgeving. Jonge mensen schieten anders gemakkelijk tekort in het vermogen zich in anderen in te leven (empathie) en zich met anderen te identificeren. Ze missen geborgenheid en warmte 'Wanneer deze gehechtheidsnetwerken ontbreken, wordt de kans groter dat jongeren zich agressief en gewelddadig gedragen' (pag. 22).

Onverschilligheid wordt omschreven als 'gemis aan belangstelling of genegenheid' (Van Dale). Symptomen zijn emotionele eenzaamheid, impulsiviteit, verveling, 'thrillseeking', gebrek aan materieel en geestelijk perspectief, frustraties tegenover de prestatie maatschappij, ontoegankelijkheid voor kritiek of tegenpraak, inhalig en agressief eigen 'recht' opeisen. Het RMO-advies signaleert een tendens van groeiende afzijdigheid: mensen voelen zich niet meer op elkaar betrokken en voor elkaar verantwoordelijk.

Cultuur van afzijdigheid

Vervreemding en onverschilligheid gaan hand in hand en versterken elkaar. Ze kunnen niet slechts op het conto geschreven worden van de jongere generatie. Het RMO-advies spreekt van een algemene 'cultuur van afzijdigheid'. 'Die cultuur - gekenmerkt door afzijdigheid, anonimiteit, onverschilligheid en angst - beïnvloedt heel de samenleving: ouders, omstanders, functionarissen, maatschappelijke organisaties en overheidsinstanties' (pag. 33).

Van het ene uiterste, namelijk dat van een bijna heel het dagelijkse leven omvattende sociale controle in dorp en wijk, in parochie en gemeente, is de samenleving doorgeslagen naar het andere uiterste van de ideologie van het 'leven-en-laten-leven'. De tolerantie die we in Nederland hoog in het vaandel hebben staan, is echter vooral een passief tolereren. Het is de tolerantie van de ongeïnteresseerdheid, zonder dat er sprake is van toenadering, van begrip, van aandacht voor de medemens, van dialoog met andersdenkenden. Het is dan ook de vraag of tolerantie zonder verdere omschrijving of nuancering wel een 'essentiële' of 'basiswaarde' genoemd kan worden, zoals in de adviesaanvraag van het vorige Paarse kabinet staat (brief staatssecretaris E. Terpstra aan de RMO, d.d. 18 juli 1997).

Het gedoogbeleid van overheid en maatschappij steekt vaak schril af bij de echte verdraagzaamheid die de Nederlandse humanist Erasmus van Rotterdam voorstond, namelijk als een dynamische dialoog die zoekt naar gemeenschappelijke elementen in uiteenlopende visies ten dienste van het algemeen welzijn.

Bovendien kan de tolerantie nooit onbepert zijn. Zoals het *'Twaalfstedendebat geweld op straat: hoofdlijnen en suggesties voor beleid'* (ministerie van Buitenlandse Zaken), terecht vaststelt wanneer het pleit voor een 'Landelijk Platform geweld

✎ De tolerantie in Nederland is de tolerantie van de ongeïnteresseerdheid, zonder dat er sprake is van toenadering, van begrip, van aandacht voor de medemens, van dialoog met andersdenkenden.

op straat', met als functie 'Kennistank en plaats van waaruit tolerantiegrenzen worden vastgesteld en gecommuniceerd' (o.c. pag. 27). Zonder onmiddellijk te pleiten voor een beleid van 'zero tolerance' erkent het RMO-advies dat het gedoogbeleid van de overheid afbreuk heeft gedaan aan de veiligheid in de samenleving (pag. 27), dus aan het algemeen welzijn. Wat het verder aan leed veroorzaakt heeft voor afzonderlijke mensen, en vooral voor de meer kwetsbaren onder hen, bijvoorbeeld de jongeren, laat het rapport in het midden.

In elk geval is het toe te juichen dat de zwijgende meerderheid zich aan het woord meldt en actief protesteert wanneer er grenzen overschreden worden en onschuldige mensen het slachtoffer worden van geweldpleging of uitbuiting. Het protest klinkt steeds luider bij nieuwe gevallen van zinloos straatgeweld of zoals vorig jaar na de publiciteit rond de kinderpornozaak in Zandvoort. Het geeft aan dat er een ruime consensus heerst in de samenleving over de ontoelaatbaarheid hiervan en dat het mededogen het wint van het gedogen!

Samenleven doe je niet alleen

Hoewel het moderne individualiseringsproces zeker positieve effecten heeft, met name wat betreft de verantwoordelijke zelfontplooiing van de afzonderlijke mens, heerst er breed in de samenleving de zorg dat dit proces te ver doorschiet, ten koste van de solidariteit met anderen en van de verantwoordelijkheid voor het 'bonum commune'.

Het zou goed zijn dat niet de 'individualisering' als ideaal gesteld wordt, maar de 'personalisering'. Immers, als individu wordt iedere mens geboren; hij/zij hoeft daar niets voor te doen, hij/zij komt ter wereld - overigens dankzij de relatie tussen de ouders - als een unieke onherhaalbare mens. Maar tegelijk is hij/zij geroepen om volwaardig mens te worden, hetgeen alleen kan wanneer hij/zij uitgroeit tot een menselijke persoon dank zij de communicatie en de relatie met andere mensen, ouders, opvoeders, leeftijdgenoten, volwassenen. Het 'individu' is voorgegeven, op zichzelf staand en in zichzelf beschouwd. De 'persoon' treedt naar buiten, drukt zich uit in taal en teken, communiceert en sticht gemeenschap.

Naar de christelijke visie is dit aspect van relationaliteit wezenlijk voor het mensbeeld. Geschapen immers naar het beeld van God, die liefde is, in zichzelf relatie van drie Personen in één natuur, en naar buiten leven- en liefdegevend in schepping en verlossing, is de mens wezenlijk betrokken op de Ander/ander. Zonder deze relaties is geen volwaardige groei naar menswording mogelijk. De mens is een verantwoordelijk wezen, per structuur en per roeping.

Het Evangelie benadrukt deze roeping op elke bladzijde. We hoeven maar te denken aan het ene noodzakelijke gebod: de godsliefde in en door de naastenliefde, of aan het enige criterium dat geldt wanneer een mensenleven op zijn waarde beoordeeld wordt: 'Wat je aan de geringste van Mijn broeders en zusters gedaan

☞ **Het 'individu' is voorgegeven, op zichzelf staand en in zichzelf beschouwd. De 'persoon' treedt naar buiten, drukt zich uit in taal en teken, communiceert en sticht gemeenschap.**

hebt, heb je aan Mij gedaan' (Mattheüs 25), of aan de parabel van de Barmhartige Samaritaan (Lucas 10), meer dan ooit actueel in onze huidige samenleving, als scherpe kritiek op de cultuur van de afzijdigheid (ook van de kant van vertegenwoordigers van de instituties), op de liberale monocultuur van 'ieder voor zich', op de economisering en commercialisering van de cultuur.

Het lijkt me geheel in de lijn van dit relationele mensbeeld dat het rmo-advies als speerpunt kiest: 'het structureren van verantwoordelijkheid' (pag. 34), via persoonlijke relaties (tegenover louter functionele en bureaucratische contacten) en via het verantwoordelijk maken door toerusting en aansprakelijkheidsstelling, met name wat betreft jongeren en jongvolwassenen. 'Om verantwoordelijk te handelen, is het essentieel dat mensen een bepaald niveau van morele competentie hebben bereikt, waarop zij hun eigen belangen in evenwicht brengen met andermans en algemene belangen. Daarom is het nodig dat men zich kan verplaatsen in anderen' (pag. 35).

Ook het Twaalfstedendebat heeft kritiek op de afname van verantwoordelijkheidsgevoel voor eigen en andermans handelen en het afschuiven daarvan naar de overheid, de politie, de leraren. Het pleit daarom voor een breed maatschappelijk draagvlak voor de verantwoordelijkheid (pag. 22-24).

Oorzaken en maatregelen

Ook al is onze samenleving in doorsnee redelijk gezond, toch stijgt het percentage geweldsmisdrijven opzienbarend (in 6 jaar met 34%) en dientengevolge nemen ook de angst en de onrust onder de bevolking toe.

Mede naar aanleiding van enkele incidenten waarover bijzonder veel ophef werd gemaakt (in Leeuwarden, Tilburg en Gorinchem) is er een brede discussie op gang gekomen over de oorzaken van het toenemend geweld in de openbare ruimte en over de maatregelen die daartegen genomen kunnen worden.

Wat betreft de oorzaken '*disputant auctores*'. Waar de ene onderzoeker de vinger op legt, wordt door de andere weer ontkend. Ook politici en politieke commentatoren wijzen verschillende 'schuldigen' aan. Voor de een is het het onderwijs dat faalt, anderen leggen de schuld bij de gezinnen. Ook de overheid zou het in de hand hebben gewerkt, de politie zou er te weinig tegen opgetreden zijn, de rechters geven veel te lage straffen. De moderne jongeren deugen niet, de etnische minderheden hebben een proportioneel groot aandeel. De media propageren geweld, de horecabedrijven doen te weinig om uitwassen tegen te gaan. Evenzeer geldt de discussie het nemen van adhoc-maatregelen. Allerlei suggesties worden gedaan, interventies worden bepleit. Van *zero tolerance*-beleid tot lik-op-stuk-reactie, van zwaardere straffen tot meer blauw op straat, van detectie-apparatuur tot videobewaking, van het onderscheppen van wapens tot het terugdringen van wapenbezit.

Aan de ene kant blijkt het niet mogelijk het causale verband tussen bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen en geweldtoename exact vast te leggen en te meten. Het gaat veeleer om een verschijnsel dat door meerdere sociale en pedagogische, culturele en politieke condities samen wordt veroorzaakt en waarvoor de uiteindelijke verantwoordelijkheid min of meer door allen gedragen wordt. Aan de andere kant is het effect van verscherpte regelgeving en strengere straffen, van controle en bewaking zeer beperkt. Bovendien kleven er bezwaren aan. Het kan leiden tot ontpersoonlijking, tot inbreuk op de privacy, tot beperking van vrijheden van burgers. Het kan juist het gevolg hebben dat alles gedelegeerd blijft aan de overheid, wat weer als alibi werkt voor de burgers die medeverantwoordelijkheid blijven afschuiven. Tenslotte is het voornaamste bezwaar dat adhoc-maatregelen het probleem niet in de wortels raken. Niet repressie, maar preventie draagt bij tot de oplossing van het probleem. Deze ligt niet in het politionele, maar in het relationele vlak. Het gaat erom vervreemding en onverschilligheid te bestrijden. 'De *'sense of urgency'* moet zich namelijk niet richten op geweld als zodanig, als wel op de cultuur van afzijdigheid' (RMO pag. 38).

Breed beraad

Na Gorinchem hebben wij, bisschoppen, ons afgevraagd: zou het niet zinvol zijn te komen tot een breed beraad, gedragen door het maatschappelijk middenveld om door dialoog en uitwisseling te trachten de wortels, oorzaken en factoren te onderkennen die tot agressie en geweld leiden, de krachten te bundelen voor initiatieven om het tij te keren en om consensus te bevorderen wat betreft die fundamentele humane waarden, zonder welke een samenleving dreigt te desintegreren. De Raad van Kerken heeft zich inmiddels bereid verklaard hier het voortouw te nemen; als initiatief past het goed in het kader van het decennium ter overwinning van het geweld waartoe de Wereldraad van Kerken vorig jaar in Harare heeft opgeroepen.

Ook het RMO-advies, dat zelf een boeiende analyse geeft van de problematiek en een afgewogen bijdrage voor de bestrijding ervan, roept op tot een 'brede sociale beweging' (RMO pag. 37), waarin 'krachten tegen geweld binnen de samenleving worden gemobiliseerd en gebundeld'. Tijdens de slotbijeenkomst van het Twaalfstedendebat deed de minister-president hetzelfde: 'die uitwassen aanpakken, dat is een opgave voor regering, maatschappelijke instellingen, bedrijven, burgers, kortom voor de samenleving als geheel, niemand uitgezonderd (...) we zullen nooit in die onmacht mogen berusten, maar juist met vereende krachten moeten organiseren wat we kunnen om het voorkomen en bestrijden telkens nieuwe impulsen te geven' (o.c. pag. 76).

Het gaat er daarbij niet alleen om krachten te bundelen en verantwoordelijkheden af te stemmen, maar ook en vooral om elkanders initiatieven te ondersteu-

✎ Niet repressie, maar preventie draagt bij tot de oplossing van het probleem. Deze ligt niet in het politionele, maar in het relationele vlak.

nen en tekortkomingen te corrigeren en aan te vullen. Naast het brede beraad zijn daarbij ook multi- en bilaterale vormen van samenwerking onmisbaar. Hieronder volgen enkele concrete voorstellen en suggesties.

1. *pedagogisch poldermodel*

Er zou voor de opvoeding in de gezinnen en in de scholen gestreefd kunnen worden naar een soort 'pedagogisch poldermodel', waarin niet de een ontkracht wat de ander probeert op de bouwen, maar waarin in dialoog en syntonie gestreefd wordt naar plausibiliteit en geloofwaardig handelen, over en weer, tegenover de kinderen/leerlingen wat betreft moreel besef en waarden en normen. Vooral ouders en leerkrachten moeten met elkaar in gesprek blijven en elkaar in opvoeding en vorming ondersteunen; het gebeurt teveel dat ouders geen kritiek verdragen op hun kinderen of dat leraren erin berusten dat er aan bepaalde categorieën leerlingen geen eer is te behalen. Bij dit model hoort ook dat andere sociale instanties en de politie meewerken, bijvoorbeeld om de wijk 'op te zomeren', dat in gebroken gezinnen waar niet voldoende referentiekader aanwezig is voor morele en sociale opvoeding ondersteuning geboden wordt, dat de overheid zorgt voor een pedagogisch verantwoorde materiële inrichting van het schoolgebouw en voor kleinschalige klassen vanwege het relationeel belang van goede contacten leraar-leerling, dat de media zorgen voor goede educatieve programma's, dat de jongeren steeds meer zelf betrokken worden bij opvoeding en onderwijs als actoren verantwoordelijk voor eigen vorming en medeverantwoordelijk voor de klas.

✦ Er zou voor de opvoeding in de gezinnen en in de scholen gestreefd kunnen worden naar een soort 'pedagogisch poldermodel'.

2. *zinnvolle vrijetijdsbesteding*

Met de stijgende welvaart en toenemende vrije tijd heeft het uitgaansleven een sterke expansie doorgemaakt en is het in de jaren '90 praktisch vertienvoudigd. Hiermee gelijk opgaande zijn ook de ambities van de mensen gestegen naar steeds meer, intenser, platter en sneller vermaak. In de *entertainmentindustrie* worden steeds meer *kicks* geproduceerd, worden alle taboes omvergeworpen en wordt er een schijnwereld aangeboden, waarin de nacht tot dag wordt en de behoeftebevrediging steeds meer instant en ongeremder. De markt speelt natuurlijk met graagte in op de toenemende vraag, het economisch gewin ligt immers voor het grijpen.

De minister-president heeft een oproep gedaan aan Horeca Nederland om als branche-organisatie zelf garanties te scheppen voor 'veilig uitgaan'. Maar ligt hier ook niet een bredere opvoedende opdracht om met name de jonge generatie zinnvollere alternatieven te bieden en hen hiervoor te interesseren; alternatieven die minder consumptief en passief zijn, die hun talenten meer direct uitdagen, en tegelijk hen in contact brengen met hogere culturele en sociale waarden.

Er zijn bijvoorbeeld scholengemeenschappen waar bijzonder aantrekkelijke en vormende extrascolaire activiteiten aangeboden worden, zoals muziek, toneel, sport. Deze zouden overal bevorderd en desnoods gesubsidieerd kunnen worden. Sportwereld, culturele verenigingen en buurthuizen zouden creatief kunnen gaan meedenken in dezelfde richting.

3. ethische gedragscodes bedrijfsleven

Het bedrijfsleven draagt in het algemeen een morele medeverantwoordelijkheid voor de inrichting van de samenleving. In hoeverre is het product een reële constructieve bijdrage, in hoeverre wordt het beroep verantwoord uitgeoefend, in hoeverre opereert het bedrijf ethisch correct?

Terecht worden er door multinationale bedrijven ethische gedragscodes opgesteld, gebaseerd op de respectering van mensenrechten, duurzame ontwikkeling, internationale gerechtigheid, humanisering van de samenleving. Geen enkel bedrijf of beroep handelt waardenvrij. 'Er zou een structuur moeten komen waarbinnen vertegenwoordigers van burgers bedrijven aanspreken op hun culturele of pedagogische verantwoordelijkheid, vergelijkbaar met de manier waarop vakbonden voortdurend aanwezig zijn om bedrijven aan te spreken op hun verantwoordelijkheid voor werknemers' (CDA-beweging Confrontatie met de Toekomst, in *Trouw* van 13 januari 1999).

Bij multinationals gebeurt dit reeds wat betreft de mensenrechten door Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO's) als *Amnesty International* en *Pax Christi*. Zou het niet zinvol en wenselijk zijn dat steeds meer bedrijven of beroepsgroepen –onlangs gebeurde dat voor ingenieurs en advocaten- overgaan tot het aanvaarden van 'sociale contracten' ofwel van verifieerbare gedragscodes?

4. media consumentenbond

Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor de mediabedrijven, vooral voor de audiovisuele media zoals televisie en internet, waarbij ook het reclamewezen niet buiten schot mag blijven. De media hebben een ingrijpende invloed op de samenleving en dragen een grote verantwoordelijkheid voor de morele opvattingen en gedragingen van bevolkingsgroepen, met name van jongeren. De meeste onderzoekers bevestigen dit, met name wat betreft geweld en seks. Het RMO-advies citeert een onderzoeker die een avondje televisiekijken karakteriseert als een 'caleidoscoop van elkaar tegensprekende waarden en normen' (basisdocument pag. 46) en stelt dat het stijgende geweldsaanbod op de televisie leidt tot gewenning en afstomping, het fascineert vooral de jongere kijkers omdat het meestal het perspectief benadrukt van de dader, dat gepresenteerd wordt als snelle en afdoende oplossing voor alle problemen. 'Belangrijk is zeker ook dat de mateloze

☞ Een aantal organisaties die bijzondere verantwoordelijkheid dragen voor het algemeen welzijn, zouden het initiatief moeten nemen tot een mediaconsumentenbond om geregeld de kwaliteit te toetsen van de media-producten, met extra aandacht voor het opsporen van 'verleiders' met betrekking tot kinderen en jongeren.

uitbeelding van geweld een onderstroom aan betekenissen met zich meevoert, waarin nauwelijks of geen plaats is voor normen en waarden die essentieel zijn voor het behoud van een verantwoordelijke samenleving' (RMO pag. 29).

De RMO roept in zijn advies op tot de organisatie van een 'consumentenboycot' - à la de Brent Spar-actie van Greenpeace - tegen bedrijven die geweld op de televisie vertonen of sponsoren (pag. 37). Als voorzitter van Pax Christi heb ik in oktober 1997 voorgesteld dat een aantal organisaties in Nederland die bijzondere verantwoordelijkheid dragen voor het algemeen welzijn - zoals vakbonden, werkgevers, universiteiten, vredesbewegingen, mensenrechtenorganisaties, kerken - het initiatief zouden nemen tot een mediaconsumentenbond om geregeld de kwaliteit te toetsen van de mediaproducten, met extra aandacht voor het opsporen van 'verleiders' met betrekking tot kinderen en jongeren (cf. De Gelderlander, 7 oktober 1997).

5. dialoog politieke partijen

Tenslotte maken ook de politieke partijen deel uit van het maatschappelijk middenveld. Ze zijn de overheid niet, maar delen wel in de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het algemeen welzijn. Dat laatste moet uiteindelijk de doorslag geven, meer dan het electoraal belang, meer ook dan (onderdelen van) het partijprogramma.

Het zou goed zijn dat ook de partijen zoeken naar gemeenschappelijke elementen in uiteenlopende visies. Bijvoorbeeld met betrekking tot het belang van het gezin als eerste en onvervangbare instantie verantwoordelijk voor de vorming van kinderen, wat betreft het opkomen voor zwakkere groepen en minderheden, wat betreft de bescherming van het leven, of de bevordering van de gerechtigheid wereldwijd.

De regeringspartijen zouden het goede voorbeeld kunnen volgen van de voorzitter en politiek secretaris van de JOVD die in een landelijk dagblad de achilleshiel van Paars durfden aan te wijzen in het vervagen van liberaal-democratische waarden en normen en die de coalitiepartijen uitdaagden een voorbeeld te nemen aan het CDA en aan GroenLinks, om niet te vervallen in 'holle kretologie van haalbaarheid en betaalbaarheid' maar 'aan te sluiten op het publieke debat over normen en waarden, de publieke moraal en sociale cohesie' (*Algemeen Dagblad*, d.d. 24 november 1998). De Franse schrijver-politicus André Malraux stelde reeds: 'Politiek bedrijf je niet met de moraal, maar evenmin zonder'.

Ultieme waarden

Uiteindelijk gaat het inderdaad daarom, om het publieke debat over waarden en normen. Vooral over de eerste, en dan niet los van elkaar, maar in samenhang en

➤ **Politieke partijen zijn de overheid niet, maar delen wel in de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het algemeen welzijn. Dat laatste moet uiteindelijk de doorslag geven, meer dan electoraal belang, meer ook dan het partijprogramma.**

in onderlinge waardenschaal. Economische ontwikkeling en groei is zeker waardevol, maar mag niet tot het voornaamste 'geloofsartikel' worden. Ze heeft het tegenspel nodig van andere waarden. Terecht hebben de kerken vorig jaar een breed protest georganiseerd tegen een 24-uurseconomie, die steeds verder oprukt en ten koste gaat van andere waarden, zoals collectieve rustmomenten, gezinsleven, sociale netwerken, behoud van de natuur, rechtvaardige verdeling van welvaart en arbeid, enzovoort.

De samenleving kan niet zonder brede consensus over fundamentele waarden. Deze zijn tijdloos en transcultureel, ze worden veelal basaal aan gevoeld en beleefd door de mensen, ook door jonge mensen. Waarden als rechtvaardigheid, eerlijkheid, oprechtheid, waardigheid van de menselijke persoon, recht op leven en vrijheid en andere mensenrechten, respect voor de ander, relationele trouw. Dergelijke waarden kunnen niet afhankelijk gesteld worden van wisselende democratische meerderheden.

Het RMO-advies wijst erop dat traditionele verbanden als kerk, buurt, werkkring, veel van hun invloed verloren hebben (pag. 11). Het ontbreekt risicogroepen aan geestelijk perspectief: 'De grote verhalen die een betere toekomst beloven en de institutionele dragers daarvan binden minder samen dan voorheen' (pag. 22).

Er is een vermeerderde algemene inspanning noodzakelijk om jongeren een levensbeschouwelijke 'habitus' bij te brengen, waardoor ze leren zich zinvragen bewust te worden, ook laatste vragen omtrent het menselijk leven en de menselijke geschiedenis, ultieme waarden ofwel 'ultimate concerns'. Ook het RMO-advies onderkent dat ontzuiling en ontkerkelijking leiden tot minder waardenoverdracht en minder sociale cohesie. 'Met het verdwijnen van zingevingsystemen valt voor individuen een referentiekader weg waardoor het moeilijker wordt een stabiele identiteit te ontwikkelen' (RMO, pag. 48).

Dit probleem was ook een belangrijk item in het debat over de moraal dat enkele jaren geleden door een landelijk dagblad werd geëntameerd: het dilemma van de moderne liberale stroming, die enerzijds vasthoudt aan de soevereine vrijheid van het individu, anderzijds de noodzaak erkent van morele opvoeding. Het liberalisme wil als politieke overtuiging moreel agnostisch zijn en is daardoor eigenlijk niet in staat een moreel begrippenkader te formuleren en te funderen. 'Het liberalisme is geformuleerd in een tijdperk waarin moraal in zekere zin het monopolie van de kerk was. De liberaal had niet zozeer de behoefte daar een eigen moraal tegenover te stellen alswel kerk en staat van elkaar te scheiden. Moraal was immers vanzelfsprekend. Het uitdenken van een kader waarbinnen de deugden de nadruk kunnen krijgen, is een grote uitdaging voor het hedendaags liberalisme' (F. Bolkestein, in 'Het debat over de moraal', pag. 30).

Voor deze uitdaging staan we gezamenlijk in de (post)moderne samenleving. Waarbij het niet om losse deugden gaat, maar om uiteindelijke zingeving, om verankering van de moraal in een instantie die alle individuen en stromingen

✎ **Rechtvaardigheid, vrijheid en respect voor de ander, relationele trouw; dergelijke waarden kunnen niet afhankelijk gesteld worden van wisselende democratische meerderheden.**

overstijgt. Andere deelnemers aan het debat over de moraal wijzen op deze noodzaak. 'Democratie is alleen werkelijk bestaanbaar als zij zich richt naar een hogere norm dan zijzelf kan voortbrengen. Kent ze zo'n norm niet, dan is het verschil tussen meerderheid en minderheid haar enige maatstaf voor goed en kwaad' (prof. A.Th. van Deursen, o.c., pag. 63). 'Wanneer eenmaal wordt erkend - wat toch moeilijk kan worden geloofend - dat de ethische intentie (waarvan de heersende ethische opvattingen een concrete, eigentijdse verwerkelijking pretenderen te zijn) 'absoluut' is, dan is de vraag waar die absoluteitsheid haar grondslag heeft. Moet ze niet worden erkend als een zin in de wereld die niet in de mens haar oorsprong heeft?' (prof. D.F. Scheltens, o.c. pag. 55).

De grondslag van de fundamentele moraal is naar onze overtuiging niet louter menselijk, maar transcendeert elke menselijke inrichting van de samenleving. Het is het ideaal van wat de bijbel 'gerechtigheid' noemt. Dit ideaal is de mens vanaf het begin van de geschiedenis meegegeven als opdracht en roeping. Hiervoor dragen we allen, persoonlijk en gezamenlijk, een onvervreembare verantwoordelijkheid, tegenover de God die ons het bestaan heeft geschonken en ons de aarde heeft toevertrouwd, tegenover de mensen van vandaag en morgen, wier lichamelijk en geestelijk welzijn ons hier en nu niet onverschillig mag laten.

Mgr A.H. van Luyn s.d.b. is bisschop van Rotterdam

Literatuur

'Het debat over de moraal'. Uitgave Trouw, Amsterdam, augustus 1996

'Twaalfstedendebat geweld op straat: hoofdlijnen en suggesties voor beleid'. Ministerie van Binnenlandse Zaken, Den Haag, 1998

'Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen'. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Den Haag, december 1998

Multinational Enterprises and Human Rights. A report by the Dutch Sections of Amnesty International and Pax Christi International. Utrecht, november 1998.

J. van Workum: *Shell en Raad van Kerken in gesprek*. Uitgave Kerk en Wereld, Driebergen.